

Málnási Ferenc

„Jót s jól!”

avagy

Kazinczy Ferenc és a nyelvújítás

2009-ben ünnepeltük Kazinczy Ferenc születésének 250. évfordulóját, és a Magyar Nyelv Évében emlékeztünk arra, hogy a széphalmi Mester által vezetett nyelvújítás is hozzásegítette magyar anyanyelvünket, hogy 1844-ben államnyelvvé nyilvánítsák.

„Mit tett ő a hazáért?” — tette fel a kérdést Petőfi Sándor 1847-ben Széphalmon. Válasza: „...csak félszázadig / Tartá vállán, mint Atlasz az eget, / A nemzetiségnek ügyét.”

„Van három szavunk, amely meghatározza létezésünk teljességét. Az első az anyaöl, a második az anyaföld, a harmadik pedig az anyanyelv. Az első az életet adó, az életre nevelő, a második a létezésünk, sorsunk, munkánk, sikereink és kudarcaink színtere, s majdani nyugóhelyünk is. És ami a kettőt egybefogja — a harmadik —, ez az anyanyelv. Hogy nyelvünk, létezésünk hármasságát az anya szavunkkal kapcsolta egybe, az nemcsak azt jelenti, hogy e három milyen mértékben meghatározója életünknek, de egyúttal a nyelv, a magyar nyelv sűrítő erejét és képességét is fölragyogtatja” — vallja az anyanyelvről Gál Sándor.

S a prózai szöveg mellé „a megváltó anyanyelv” dicséretéről ide kívánczik egy lírai vallomás is, Gömöri György *Naponta* című költeményéből:

„Naponta nyelvet — álarcot cserélek.
Néha hogy érzem: arcom már ez álarc,
néha meg: hiába vergődik a lélek,
megváltásra csak önnyelvén találhat,
mert leírhatom angolul az élet
minden rejtelmét, le a mindenséget,
de anyám nyelvén tudom csak kidadogni
a naplementét alkotó igéket.”

A nyelv, anyanyelvünk is, felhalmozott tudás, az emberi kommunikáció közege, tudatos társas cselekvés. A nyelv, anyanyelvünk is, használatban létezik, s a használat folyamán változik, mert a világ is változik, az ember életkörülményei, műveltsége, gondolkodásmódja is formálódik. Ezeket a nyelvi változásokat először a szókészletben, a lexikában s a hozzájuk kapcsolódó szókapcsolatokban vesszük észre. E változási folyamatból most a felvilágosodás korának legfontosabb eseményét, a nyelvújítást vizsgáljuk meg.

„A magyar nyelv zivataros századaiban” a kényszerítő idegen nyelvi hatások szorítása ellenére anyanyelvünk nem sorvadt el (pedig Herder ezt jósolta), hanem minden tekintetben gazdagodott. Az ősi szókincs, a több mint 1200 uráli/finnugor eredetű szavunk mellé sok-sok iráni, török, szláv, latin, német, olasz, francia s újabban angol szavakat kölcsönöztünk. S nemzeti nyelvünk a magyar állam 1526-os széthullása után átvette a nemzeti együvé tartozás jelképének a szerepét és képviselőjét. A humanizmus, a reformáció, az iskolázás, a könyvnyomtatás nyomán Sylvester János, Dévai Bíró Mátyás, Szenczi Molnár Albert, Geleji Katona István, majd Károlyi Gáspár és Káldi György Biblia-fordításai, Szenczi Molnár Albert zoltároskönyve a nyelvi egységesülést mozdították elő. A török kiűzése utáni években azonban a latin nyelv egyedulalma a megyei és az országos politikai életben, az oktatásban és a tudományban károsan hatott a magyar nyelv fejlődésére. Ám egyre többen ismerték fel a magyar nyelv méltatlan helyzetét, természetes fejlődésének megtorpanását. A németesítést megcélzó II. József császári rendelete nyomán hosszan tartó küzdelem indult meg anyanyelvi jogainkért, a magyar nyelv államnyelvvé válásáért. A felvilágosodás eszméinek a szellemében Bessenyei György indította el a mozgalommá szerveződő nyelvújítást a *Magyarság* (1770), *A magyar néző* (1779), *A bolmi* (1779), valamint a *Jámbor szándék* (1781) című röpirataiban, összekapcsolva a nyelv gazdagításának ügyét a társadalmunk felemelkedésének reformjával. Bessenyei felismerte, hogy az anyanyelvi oktatás és a tudomány eltéphetetlen szálakkal kapcsolódik a szélesebb körű művelődéshez, a demokratikus államigazgatáshoz (a kor szavával élve „a közboldogsághoz”). Azt hirdette, hogy az országnak modern gazdálkodásra lenne szüksége, ennek feltétele a mesterségbeli tudás és a tudományok fejlesztése, ezt pedig csak anyanyelven lehet magas szinten megszerezni, magyar nyelvűvé kell tenni az oktatást az alsóbb fokú iskolától az egyetemig, ezért gazdagítani, csiszolni kell a magyar nyelvet. „Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, idegenen sohasem” (*Magyarság*). „Míg az ország törvénye latinul van, míg ezen a nyelven perelnek, ítélnek, addig sem idegen, sem magyar nyelven nem fog tudni a magyar nemzet” (*A bolmi*).

Ennek a mozgalomnak erdélyi hajtása Bod Péter egyház- és irodalomtörténészünk munkássága, aki Apáczai Csere János nyomán „tudós emberekből álló magyar társaság” létrehozását sürgette, Benkó József háromnyelvű (latin—magyar—román) botanikai szótára Erdély növényzetéről, Fogarasi Papp József

természettudós pályázata, Benkő Ferenc geológus, botanikus és Kovács József fizikus, nagyenyedi tanárok oktatói munkája, valamint Samuil Micu-Klein, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Dimitrie Eustatievici tevékenysége, a *Suplex Libellus Valachorum* megszületése, a Bruckenthal-gyűjtemény, a kolozsvári színjátszó társaság megalakulása Wesselényi Miklós hathatós támogatásával s nem utolsósorban az 1793–1803 között tevékenykedő Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság, Aranka György vezetésével.

Az anyanyelvünkért küzdő mozgalom legeredményesebb, országos érdeklődést keltő, sokakat megmozgató szakaszának Kazinczy Ferenc volt a vezéralakja. 1808-ban a *Thübingiai pályázatra* írt művében szenvedélyes igennel felelt arra a kérdésre: alkalmas-e a magyar nyelv az államnyelv feladataira? A *Tövisek és virágok*, 1811-ben kiadott epigramma-gyűjteménye, valamint a *Poétai episztola Vitkovics Mihály úrhoz* című verse világosan megrajzolták véleményét: minden nyelv — a magyar is —, egész történelme során folyamatosan újul, változik, gazdagodik, követve az emberi gondolkodás változását; a nyelv megújulása nemcsak új szavak alkotását jelenti, semmiképpen sem csak a hibás kifejezések vagy az idegen szavak felcserélését, hanem a nyelv egészének csiszolását, hogy a nyelv „energiát, precizitást, kellemet, zengét nyerjen”; a nyelv minden változatát ki kell művelni, de különféle módon, mert „más a poézis nyelve, más a prózáé (...), s mi templomi beszédben nem jó, jó lehet a játékszínben s megfordítva és így az élet nyelvében is...”; a nyelvújítással nemcsak a nyelvet kell pallérozni, hanem az ízlést, az irodalom színvonalát is emelni, a közgondolkodást, benne a magyarságtudatot is a felvilágosodás eszméihez közelíteni.

Két tábor, a nyelvújítás-pártiak, a neológusok, és a nyelvújítás-ellenzők, az ortológusok között vita alakult ki. 1813-ban az ortológusok, név nélkül, Veszprémben, egy gúnyiratot jelentettek meg, *Mondolat* címen, amelyben a nyelvújítással élcelődtek. Erre válaszoltak 1815-ben Kazinczy Ferenc és barátai, Kölcsey Ferenc, Szemere Pál, megírták a *Felelet a Mondolatra* című ellen-röpiratukat.

Kazinczy elévülhetetlen érdeme, hogy korának minden írójával kapcsolatot teremtett hatalmas levelezésével, az egész ország szellemi erejét mozgósította a magyar irodalom, stílus és anyanyelvünk megújítására. Működésével a politikai cselekvés lehetetlenné válása idején — gondoljunk a reformkori küzdelmekre, arra, hogy Kosuth Lajos és többen börtönbe kerültek, s magát Kazinczyt sem tántorította el, hogy 2387 napon át Munkács és Kufstein celláiban raboskodott —, Kazinczy éles vitákat kezdeményezett, harcolt a szélsőségesek ellen, nemzeti ügyé tette a nyelvújítást.

Befejezésül idézzük Kazinczy Ferenc véleményét, tanácsát szép magyar anyanyelvünk használatára vonatkozóan:

„Jót s jól! Ebben áll a nagy titok. Ezt ha nem érted,
Szánts és vess, és hadd másnak az áldozatot!”

(*A nagy titok*)

„Őrizzük meg anyanyelvünket,
és adjuk tovább örökségül
gyermekünknek, unokáinknak”

Nagyálmos Ildikó
beszélgetése
Dr. Brauch Magda
nyelvésszel

— *Egész életedet a magyar irodalomnak szentelted, a magyar nyelv ápolására és igényes művelésére buzdítottál mindenkit. Honnan indultál? Milyen volt gyerekkorod? Milyen hatással volt rád környezeted, a családod?*

— Temesváron születtem, nehéz bevallani, de nagyon régen, 1937-ben. Anyám családja régi aradi ősökkel rendelkezik, s mivel 3 éves koromban Aradra költöztünk, aradinak, és meglehetősen lokálpatriótának tartom magamat. Ez, persze, nem válasz a kérdéseidre. Érdekes, sohasem gondolkoztam azon, hogy miért lettem anyanyelvem művelője. Ezt természetesnek találtam, hiszen, bár meglehetősen keverék származású vagyok, az kétségtelen, hogy anyanyelvem a magyar, és — szerintem — ez a döntő, ez határozza meg, hogy ki hova tartozik.
